

Андрій Демартино

*Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України***ВІЙСЬКОВА І БЕЗПЕКОВА СКЛАДОВІ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ
ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У 2007–2014 РР.****Andrij Demartyno. Military and Security complex of the internal and external policy of the Russian Federation for 2007–2014.**

The radical actions of the Kremlin, which led to the annexation of the Crimea and the support of the separatists in the East of Ukraine, were conditioned by fundamental changes in Russia's domestic and foreign policy, which began much earlier and were connected with the historically determined irrational aspirations of Russians to territorial expansion. The turning point of radical changes in Russia's domestic and foreign policy can be considered the famous speech of Putin, which he spoke at the Munich Security Conference on February 10, 2007, and openly said that he «really thinks about the problems of international security.» The main points of this report are the following: the unacceptability and impossibility for a modern world of a unipolar model of international relations; the need to find a reasonable balance between the interests of all actors in international politics; the inadmissibility of the invasion of the United States of America in all spheres of world development and the imposition of rules of the game to other states; the admissibility of the use of military force as the last argument only on the basis of the UN Charter; termination of the provocative NATO expansion to the East as reducing the level of mutual trust in the world; the hopelessness of the West's economic policy towards the Third World countries; stopping the process of transforming the OSCE into a tool for securing the foreign policy interests of one or a group of countries relative to other countries; the formation of a just, democratic world order capable of ensuring prosperity not only for the elected but for all.

Putin's speech served as an occasion for controversy in the Western political circles to restore the «cold» war. By the Russian side, the Munich speech of Putin was seen as a further program of foreign policy of Russia in the late 2000's - early 2010's. External causes of radical change in the course of the Russian Federation: 1) the enlargement of NATO and the EU to the east in 2004, which took place without taking into account the interests of the Russian Federation, and this is against the backdrop of the intensified declaration of Putin after the terrorist attacks of September 11, 2001 supporting the American strategy to combat terrorism; 2) «color revolutions» that took place in 2003-2005 in Georgia, Ukraine and Kyrgyzstan, and were actively supported by the United States and the leading European countries. The conservative part of the Russian elite perceived them as an offensive against Russia's interests in the post-Soviet space. Internal reasons: 1) the rise in oil prices on the world market since the early 2000's, accompanied by a surge of foreign direct investment and a cessation of capital outflow. In conjunction with the dependence of European countries on the supply of Russian energy resources, all this generated in the higher political elite a sense of Russia's new status as an «energy superpower» and claims to restore its role in world politics; 2) the defeat of the big business (Berezovsky, Khodorkovsky) in the struggle for power in the Russian Federation and the growing influence of the federal bureaucracy and security forces, which led by Putin to gain mass support in the parliamentary and presidential elections of 2003-2004.

After Munich in Russia, a whole series of conceptual, legislative, structural changes and organizational measures aimed at adapting state institutions and politics under new conditions was launched. The preparation and conduct of the presidential elections in Russia, which resulted in the «return» of Putin to a senior position in the state, finally severed the Kremlin, even with the possibility of establishing a pragmatic cooperation with the West, which attempts were made during the reign of D. Medvedev within the framework of the «reboot» from the United States and «Partnership for Modernization» programs with Germany and the EU.

Thus, the evolution of the domestic and foreign policy of the Russian Federation in 2007-2014 is largely due to the imperial essence of the state and society of this country, due to all its historical development. In addition, the subjective factor associated with the activities of the President of the Russian Federation, Vladimir Putin and his oligarchic leadership headed by his desire for personal enrichment and indivisible domination in the post-Soviet geopolitical space, played a role in changing the country's political course. Accordingly, Russian aggression against Ukraine, which began in February 2014, should be considered a natural result of the expansionist aspirations of the ruling class in Russia.

Key words: internal politics, foreign policy, geopolitical space, political radicalism, Munich speech V. Putin, military reform, strategic decisions, international relations.

У перше десятиліття після зникнення з карти світу СРСР постала ілюзія щодо незворотності демократичних процесів на всьому пострадянському просторі. Але вже тоді західні вчені (З. Бауман, А. Пшеворський, З. Бжезінський, С. Гантінгтон та ін.) й деякі українські (О. Бойко, В. Горбатенко, А. Романюк, І. Кресіна, Є. Головаха, М. Михальченко) не виключали можливості виникнення «пасток», «провалів», «відкатів» назад у процесі забезпечення політичної модернізації. Класичний «відкат», зокрема, від початку ХХІ ст. продемонструвала путінська Росія. У зв'язку з цим на особливу увагу заслуговує еволюція військової і безпекової складової внутрішньої і зовнішньої політики Російської Федерації 2007–2014 рр., що передувала анексії Криму й агресії з боку цієї держави на Сході України.

Увага до дослідження зазначеного періоду прослідковується у працях українських вчених В. Горбуліна, М. Розумного, Я. Бережного, В. Іщука, О. Рижука, Л. Леонтьєвої, Г. Жирова та ін. Разом з тим подальшого поглибленого аналізу потребує цілий ряд питань, пов'язаних з радикальною, антизахідною зміною політичного курсу Росії, а також проблем, які доводиться вирішувати цивілізованому співтовариству у зв'язку з агресивною політикою Кремля. У відповідності з цим метою даного дослідження є аналіз «постімперського синдрому» Росії з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників, об'єктивних і суб'єктивних передумов формування і реалізації її агресивної політики, а також з'ясування підготовчої систематичної діяльності, що передувала російсько-українському збройному протистоянню, що розпочалося у 2014 році.

Радикальні дії Кремля, що спричинили анексію Криму і підтримку сепаратистів на Сході України, були зумовлені принциповими змінами у внутрішній і зовнішній політиці Росії, які почалися набагато раніше й були пов'язані з історично зумовленим ірраціональним прагненням росіян до територіальної експансії. У цьому контексті В. Іщук слушно зазначає: «З приходом до влади Владіміра Путіна почалося поступове втілення в політичну практику стратегії Дугіна. Криваві війни в Чечні, Грузії, Сирії та Україні є результатом втілення євразійської концепції» [1, с. 10]. Переломним моментом радикальних змін у внутрішній і зовнішній політиці Росії можна вважати знамениту промову В. Путіна, з якою він виступив на Мюнхенській конференції з безпеки 10 лютого 2007 року і відкрито сказав те, що він «дійсно думає про проблеми міжнародної безпеки». До основних позицій цієї доповіді відносяться наступні:

- неприйнятність і неможливість для сучасного світу однополярної моделі міжнародних відносин;
- необхідність пошуку розумного балансу між інтересами всіх суб'єктів міжнародної політики;
- неприпустимість вторгнення Сполучених Штатів Америки в усі сфери світового розвитку й нав'язування правил гри іншим державам;
- допустимість використання військової сили як останнього аргументу лише на основі Статуту ООН;
- припинення провокативного розширення НАТО на Схід як такого, що знижує рівень взаємної довіри у світі;
- безперспективність економічної політики Заходу щодо країн «третього світу»;
- зупинення процесу перетворення ОБСЄ на інструмент забезпечення зовнішньополітичних інтересів однієї або групи країн відносно інших країн;
- формування справедливого, демократичного світоустрою, здатного забезпечити процвітання не лише для обраних, а для всіх [2].

Виступ В. Путіна послугував приводом для полеміки в західних політичних колах про відновлення «холодної» війни. За словами американського сенатора Джона Маккейна, який особисто був присутній при виступі російського президента, він почув від Путіна «найагресивніші висловлювання, які будь-хто з російських лідерів робив із часів холодної війни». Інший американський законодавець Грем Ліндс зазначив, що агресивна налаштованість, продемонстрована Путіним, «зробила більше для об'єднання Європи і Америки, ніж ми змогли б це зробити за десятиліття» [3]. Міністр закордонних справ Чехії Карел Шварценберг сказав: «Ми повинні подякувати президенту Путіну, який не тільки добре подбав про публічність цієї конференції, – більше, ніж очіувалося, – а й який ясно і переконливо довів, чому НАТО повинно розширюватися» [4].

Російською стороною Мюнхенська промова Путіна розглядалася як подальша програма дій зовнішньої політики Росії кінця 2000-х – початку 2010-х років. Так, академік Олексій Арбатов, керівник Центру міжнародної безпеки Інституту світової економіки і міжнародних відносин РАН, вважає, що в Мюнхені була зроблена спроба перегляду фактичних відносин, що склалися між державами» [5]. Політолог і керівник програми Московського Центру Карнегі Андрій Колесников висловив думку, що з Мюнхенської промови виросла інша, яка стала її сиквелом і логічним завершенням, – звернення 18 березня 2014 з приводу кримського референдуму [6]. Андрій Яковлев, професор факультету соціальних наук Національного дослідницького університету «Вища школа економіки», в якості причин кардинальної зміни курсу Російської Федерації виділяє наступні:

- зовнішні: 1) розширення НАТО і ЄС на Схід у 2004 році, яке відбулося без урахування інтересів РФ, і це на тлі посилено декларованої Путіним після терористичних актів 11 вересня 2001 року підтримки американської стратегії боротьби з тероризмом; 2) «кольорові революції», що відбулися в 2003–2005 рр. у Грузії, Україні та Киргизії, й були активно підтримані США та провідними європейськими країнами. Консервативна частина російської еліти сприйняла їх як наступ на інтереси Росії на пострадянському просторі;

–внутрішні: 1) підвищення цін на нафту на світовому ринку з початку 2000-х рр., що супроводжувалося припливом прямих іноземних інвестицій і припиненням відтоку капіталу. У поєднанні із залежністю європейських країн від поставок російських енергоресурсів все це породжувало у вищій політичній еліті відчуття нового статусу Росії як «енергетичної супердержави» і претензій на відновлення її ролі у світовій політиці; 2) поразка великого бізнесу (Березовський, Ходорковський) у боротьбі за владу в РФ і зростання впливу федеральної бюрократії і силовиків, які на чолі з Путіним здобули масову підтримку на парламентських і президентських виборах 2003–2004 рр. [7, с. 119–121].

Після Мюнхена в Росії був запущений цілий комплекс концептуальних, законодавчих, структурних змін та організаційних заходів, покликаних адаптувати державні органи і політику під нові умови. Так, у військово-політичній сфері підтвердженням нового підходу керівництва Росії стала ініціатива щодо призупинення дії Договору про звичайні збройні сили в Європі (липень 2007 р.). 5 листопада 2008 року Президент РФ Дмитро Медведєв, виступаючи зі зверненням до Федеральних зборів, заявив, що відповіддю на американську ПРО в Польщі стане розміщення в Калінінградській області ракетних комплексів «Іскандер». Також зросли число і масштаби російських військових навчань, поновилися патрульні польоти стратегічної авіації в нейтральному повітряному просторі. У цьому контексті кібератаки на естонські урядові сайти і конфлікт навколо перенесення Бронзового солдата в Таллінні у квітні–травні 2007 року, а також війна з Грузією в серпні 2008 р. стали явною демонстрацією сили, яка підтверджувала претензії Росії на нову роль у геополітиці.

Хоча російська армія в ході швидкоплинної кампанії і придушила опір грузинської армії, проте військово-політичне керівництво Росії в цілому визнало досвід застосування збройних сил у російсько-грузинському конфлікті неоднозначним. Тому за результатами бойових дій у Грузії політичне і військово керівництво Росії восени 2008 р. прийняло рішення про здійснення нового етапу радикальної військової реформи, що мала на меті прискорене приведення збройних сил до «нового вигляду», орієнтованого насамперед на участь у локальних конфліктах на території колишнього СРСР [8]. 14 жовтня 2008 року міністр оборони А. Сердюков публічно оголосив про початок реалізації заходів із докорінного реформування російської військової системи. Була підготовлена і прийнята масштабна програма озброєнь до 2020 року, яку підписав і затвердив президент Дмитро Медведєв у останній день 2010 року. Вона передбачала виділення 20,7 трлн рублів на нове, модернізоване озброєння і військову техніку, а також на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) [9]. У 2014 р за сумарними асигнуваннями на армію Росія увійшла до трійки світових лідерів [10].

Поряд з вищезазначеним відбулася зміна доктринальних і законодавчих установок щодо національної безпеки. Так, у 2009 році були внесені доповнення до федерального закону «Про оборону», що дозволяли оперативніше використовувати формування Збройних Сил Росії за її межами. У кінці грудня 2011 р. Міністерство оборони представило документ під назвою «Концептуальні погляди на діяльність Збройних сил РФ в інформаційному просторі». Ключовою новацією документа стало те, що цей простір вперше було віднесено до потенційних театрів військових дій і зведено в ранг основних загроз національній безпеці. У ньому, зокрема, констатувалося, що високі темпи розвитку інформаційних систем різного призначення, комп'ютерних мереж типу Інтернет та електронних ЗМІ привели на рубежі тисячоліть до формування глобального інформаційного простору. І поряд з сухопутним, морським, повітряним і космічним простором, інформаційний простір в арміях найбільш розвинених країн став активно використовуватися для вирішення широкого кола військових завдань. Внаслідок уразливості інформаційно-комунікаційних систем до радіоелектронних і програмно-апаратних впливів у світі виникла і стала швидко поширюватися інформаційна зброя, що володіє «транскордонними вражаючими факторами», різко зросла «роль інформаційної війни». І Російська Федерація, що стрімко просувається шляхом інформатизації усіх сфер життєдіяльності суспільства, на думку представників влади, опинилася перед лицем нової серйозної загрози, яка походить з глобального інформаційного простору [11].

Суттєвим нововведенням стало те, що Москва поширила на інформаційну сферу можливість «в умовах ескалації конфлікту в інформаційному просторі» скористатися правом на індивідуальну або колективну самооборону із застосуванням будь-яких способів і засобів. У березні 2012 р. російська влада офіційно оголосила про намір створити кібер-командування за аналогією з американським. Втім, за деякими даними, виявилось, що така структура вже рік як існувала, і в ній працювали близько 150 чоловік [12].

Істотні зміни були внесені в такі політичні документи як нова «Концепція зовнішньої політики Російської Федерації» (2013) і нова «Військова доктрина Російської Федерації» (2010). Історик Уолтер Лакер зазначає, що в них були зафіксовані важливі зміни, які стосувалися нового політичного курсу:

- якщо попередні такі документи (2005–2006 рр.) фіксували потребу усунення залишків відносин часів Холодної війни, то тепер це було проігноровано;
- зникла згадка про можливість взаємодії російських збройних сил з НАТО;
- підкреслювалося зміщення центру глобальної сили із Заходу на Схід, з Європи в Азіатсько-Тихоокеанський регіон; пріоритетною була визначена необхідність встановлення більш тісних відносин із Китаєм та Індією;
- на відміну від ізоляціоністських тенденцій в американській і європейській зовнішній політиці, російська зовнішня політика ставала більш експансіоністською;
- несподівано з'явилися нові проблеми і нові можливості, включаючи інтерес до Арктики й Антарктики [13].

По суті, йшлося про те, що стратегія пошуку компромісів із західними лідерами поступилася місцем реструктуруванню світової системи співпраці з незахідними країнами, де Росія стала б одним із визнаних лідерів. Інтеграцію в західні структури як ідеологію замінили збереження незалежності Росії і поворот до партнерів на Сході й Півдні. Мета розчинення російської національної економіки в світовому ринку була замінена на забезпечення реіндустріалізації країни, що повинно було закласти основу її економічної незалежності та створення власної економічної асоціації. Вакуум в ідеології зовнішньої політики Росії був заповнений ідеєю збирання «русского мира» і пріоритету захисту традиційних християнських цінностей [14].

Військовий експерт і головний редактор журналу «Moscow Defense Brief» Михайло Барабанов з приводу військових новацій писав, що, судячи з усього, великомасштабна конвенційна війна між провідними країнами світу була визнана практично неймовірною. Тому збройні сили повинні переорієнтуватися з участі у масштабній війні з декількома противниками на можливу участь у локальних конфліктах на кордонах Росії, на території країн СНД і ближнього зарубіжжя. У зв'язку з переоцінкою ймовірності великомасштабної війни було вирішено відмовитися від мобілізаційної системи, яка в існуючому вигляді була анахронізмом, що дістався в спадок від Радянської армії, і залишити тільки сили постійної готовності. Саме в цьому й полягав задум військової реформи 2008 р., в результаті якої збройні сили повинні були набути «нового вигляду». Захист від інших великих держав (у першу чергу від США і НАТО) тепер покладався майже виключно на стратегічні ядерні сили [8].

Кардинальна переоцінка концептуальних походів стосовно міжнародних відносин і все більш жорстка консервація владної «вертикалі» всередині країни істотно змінили баланси в російській політиці та еліті. Ініціюючи масштабну військову реформу, влада прагнула не тільки модернізувати військову техніку, а й підвищити ефективність командного управління. Все це об'єктивно забезпечувало зростання впливу так званих «силовиків» у системі російської влади. Цьому сприяли особливості «рокіровки», внаслідок якої В. Путін став прем'єр-міністром, а Д. Медведєв – Президентом. Так, у 2008 році кардинально змінилася робота Ради безпеки РФ, що також супроводжувалося призначенням экс-директора ФСБ М. Патрушева в якості секретаря Радбезу. Зокрема, засідання ради стали регулярними (не рідше одного разу на місяць), помітно змінилася риторика і раніше цілком відкриті напрямки отримали гриф «секретно». У 2011 році указом № 590 президента Дмитра Медведєва повноваження Радбезу і його секретаря були істотно розширені. Відомство М. Патрушева отримало право не тільки на «формування державної політики в галузі забезпечення національної безпеки», але рішення Радбезу, згідно з указом, стали обов'язковими для виконання усіма міністерствами і відомствами. Віднині Радбез бере участь у «формуванні кадрової політики», «організовує контроль за цільовим витрачанням бюджетних асигнувань, передбачених у федеральному бюджеті на поточний рік на фінансування витрат із забезпечення національної оборони, національної безпеки і правоохоронної діяльності», а уряд, Рада Федерації і Державна дума зобов'язані щорічно подавати звіт про виконану роботу [15].

Надалі цей тренд тільки підсилювався на тлі придушення політичної опозиції і пошуку «іноземних агентів». Експерт Деніел Трейсман, який займається Росією, назвав це явище «силовархією» (в піку «олігархії»), що означає систему, в якій колишні представники силових структур, займаючи високі посади на державній службі, паралельно виконують важливі функції і у великих державних компаніях, тому завжди можуть використовувати адміністративні ресурси в боротьбі з конкурентами по бізнесу [16].

На рубежі 2013–2014 рр. Рада безпеки по суті стала основним центром прийняття стратегічних рішень у системі влади РФ. Вона перетворилася в щось на зразок «тіньового уряду», що справляє істотний вплив на основні напрями державної політики. Однак формально порушень тут немає. З точки зору права – це орган дорадчий і обговорювати він може все, що завгодно, щоб забезпечити умови «для здійснення Президентом Російської Федерації повноважень у галузі забезпечення національної безпеки».

Отже, після Мюнхенської конференції 2007 року тенденції до зміни російських підходів стосовно міжнародних відносин не тільки збереглися, а ще більше посилювалися. Підготовка і проведення президентських виборів у Росії, в результаті яких відбулося «повернення» В. Путіна на вищий пост у державі, остаточно розмежували Кремль навіть з можливістю налагодити прагматичне співробітництво із Заходом, спроби якого робилися під час правління Д. Медведєва в рамках «перезавантаження» зі США і програм «партнерства заради модернізації» з Німеччиною та ЄС.

Серія революцій в арабських країнах навесні 2011 р., а також масові політичні протести в Москві проти фальсифікацій на парламентських виборах у кінці 2011 – на початку 2012 рр. стали шоком для російської політичної еліти, яка відчула в цьому пряму загрозу своїй владі. Саме це і стало основним мотивом, який зумовив перехід до переважно силової політики як усередині країни, так і за її межами. Крім того, до 2013 р. путінська економічна політика по суті вичерпала свій потенціал і в Росії намітилися стійкі тенденції до суттєвого уповільнення економічного зростання, скорочення інвестицій і збільшення відтоку капіталу. До цього часу на тлі загального зростання доходів – за рахунок експорту вуглеводнів і випереджаючого зростання споживання – Росія деградувала практично у всіх галузях економіки, так і не створивши конкурентної продуктивної сфери. Так, у 2013 році не більше 10% ВВП відносилось до сфери незалежних послуг і нересурсного виробництва. До 2014 року, за даними Росстату, частка імпорту в області засобів виробництва в Росії досягла 85–95%, в області товарів народного споживання – 50–70%. На все це наклалася нерозумна соціальна політика: зростання доходів населення випереджало зростання ВВП навіть з урахуванням нафтової складової. У 2013 році на тлі пікових цін на нафту зростання ВВП склало всього 1,3%, причому інвестиції скоротилися на 0,5%, капітальне будівництво – на 1,5%, експорт – на 0,8%. На тлі інфляції в 6,5% заробітна плата в реальному вираженні зросла на 11,9%, торгівля – на 4%, імпорт – на 1,7%, вартість державних комунальних послуг – на 8% [17]. Не менш важливим став початок на цьому тлі скорочення політичної підтримки влади (зниження особистих рейтингів Путіна з літа 2013 р.). На думку А. Яковлева ці процеси передвизначили перехід до наступної стадії в еволюції російської політики, пов'язаної з анексією Криму [7].

На прикладі еволюції внутрішньої і зовнішньої політики Росії, на думку О. Рижука, можна прослідкувати як закриті суспільства, готуючись до війни, «засудяють переводять засоби масової інформації у режим військової пропаганди, поширюючи інформацію, яка вигідна потенційній країні-агресору». Перш, ніж розпочати агресивні дії щодо України, інформаційні ресурси в Росії «перестали бути незалежними та перетворились на ручні засоби масової інформації, які висвітлюють волю керівництва Росії» [18, с. 16]. На думку Л. Леонтьєвої, вже на початку 2000-х років стало очевидним, що «фактично стратегічним інтересом Росії залишається завдання будь-що утримати Україну в зоні власного впливу» [19, с. 263].

Згідно з матеріалами групи «Інформаційний спротив», російська інформаційна агресія проти України, поряд з агресією військовими методами, готувалася завчасно. До закінчення 2013 року російські заходи «softpower» («м'якої сили») проявили себе в різних сферах діяльності в Україні. За допомогою тривалої активності російських медіа, спецслужб, фахівців МЗС і російської розвідки в Україні було підготовлено ґрунт для створення політичної, інформаційної та економічної дестабілізації з очевидною метою втягування України в орбіту Росії. Упродовж 20 років Кремль насаджував російський бізнес в Україні, лобював «потрібних» політиків у передвиборних кампаніях і їх політичній кар'єрі, а потім з їх же допомогою вибудовував політичну та управлінську архітектуру всередині нашої держави. Акцент «м'якої сили» був зроблений на ключових позиціях української держави і перед початком військової агресії Кремлю вдалося досягти значних результатів у «softpower» [20]; про це свідчить наступне:

– особа президента та членів його команди, керівництво уряду України у своїй більшості були агентами Кремля й підтримували позицію Росії щодо агресії по відношенню до України. Завдяки ретельно підбраному складу «української» верхівки Росії вдалося отримати важелі впливу на розвиток політичної ситуації в Україні;

– консолідація проросійськи налаштованих політичних сил (парламентської більшості) у Верховній Раді України і створення умов для перманентної парламентської кризи. На той момент український парламент був фактично заблокований і не міг приймати важливих для українського суспільства політичних рішень;

– залучення місцевої влади – міських голів і голів обласних державних адміністрацій російськомовних областей України до формування в їх регіонах позитивного образу «руського мира». Крім цього, поширювалися необхідні меседжі й відстежувалися соціально-політичні настрої в цих регіонах. Саме на

місцеву владу робилася ставка Кремля, який поширював інформацію про нібито бажання «південносхідних» областей України створити власну автономію проросійського типу;

–силовий блок – армія, міліція, спецслужби – очолювався особами, лояльними до проросійськи налаштованого Президента України. Діяльність суб'єктів українського силового блоку планувалася і коректувалася, виходячи з інтересів Москви;

–медійний простір України становив собою систему недержавних ЗМІ зі значною часткою в ній проросійського сектора. Він був сформований за два роки до агресії шляхом примусу власників ЗМІ до продажу своїх активів підконтрольним Кремлю українським олігархам. У підсумку, основні важелі впливу на українські ЗМІ були зосереджені в руках найближчих до Віктора Януковича осіб. Крім того, в інформаційному просторі України вільно функціонували російські канали, що поширювали кремлівську пропаганду. Відтак, як зазначає Л. Леонтєва, «можна стверджувати про існування інформаційного неоколоніалізму» [19, с. 253].

–наукове співтовариство України залучалося до співпраці з російськими колегами в рамках наукових обмінів, спільних проектів з історії, соціології, культури. Це дозволяло поширювати проросійську ідеологію серед молодих вчених і студентів. У частині впливу на українську наукову свідомість було сформоване коло авторитетних українських і російських вчених для участі в різних заходах, у тому числі в якості експертів на телебаченні, парламентських слуханнях, регіональних нарадах і т. ін.;

–Російська православна церква Московського патріархату в Україні подавалася як «провладна конфесія». Більше того, її функціонуванню в Україні створювалися пріоритети, порівняно з іншими, присутніми в релігійному полі, церквами;

–використання військово-морської бази в Севастополі як одного з важелів стимулювання євроатлантичної інтеграції України і майбутньої анексії Криму з метою створення буферної зони між територією Росії та територіями країн-членів НАТО [21, с. 69-70].

–створення важелів залежності української економіки від Росії. Ця модель формувалася Московію десятиліттями шляхом кооперації українських виробництв у російську економіку, через інвестування відповідних проектів, маніпулювання ціновими показниками на енергоринку і надання рублю статусу пріоритетної валюти в Україні;

–опора Кремля на український бізнес. Це завдання залишилося нереалізованим. Передбачалося, що український бізнес буде проявляти інтерес у приєднанні України до Митного союзу (МС), однак реалізації планів Москви завадила повальна корупція «Сім'ї» і захоплення об'єктів бізнесу провладними структурами. Планувалося проводити роботу з менеджерами і власниками великих підприємств України через спеціально створену для лобіювання ідеї приєднання до МС Асоціацію «Постачальники Митного союзу». Їм пропонувалися різного роду преференції – від інформаційної підтримки українських бізнесменів до лобіювання інтересів у органах державної влади Росії;

–формування мережі проросійських громадських організацій, що підтримують цілі Кремля. На момент агресії їх налічувалося більше сотні по всій Україні. Основним завданням такої мережі було створення потужної проросійської політичної сили, здатної висунути своїх лідерів і нав'язати українському керівництву ідеї Кремля. Шляхом надання гуманітарних грантів із російських фондів допомоги в цю роботу залучалися молодь, козацтво, історико-культурні об'єднання.

Таким чином, еволюція внутрішньої і зовнішньої політики Російської Федерації у 2007–2014 рр. значною мірою пов'язана з імперською сутністю держави й суспільства цієї країни, зумовленою усім її попереднім історичним розвитком. Поряд з цим, не останню роль у зміні політичного курсу країни відіграв суб'єктивний чинник, пов'язаний з діяльністю Президента РФ Володимира Путіна та очолюваної ним олігархічної верхівки з її прагненням до особистого збагачення і неподільного панування на пострадянському геополітичному просторі. У відповідності з цим російську агресію проти України, що розпочалася у лютому 2014 р., слід вважати закономірним результатом експансіоністських прагнень правлячого класу Росії.

1. Ішук В. Руські йдуть! Що загрожує світовій цивілізації? *Голос поліції*: журнал. 2015. Спецвипуск. С. 10–14.
2. Выступление президента России Владимира Путина на Мюнхенской конференции по вопросам политики безопасности 10.02.2007 г. URL: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> (дата звернення: 15.10.2017).
3. Как шпион шпиону. URL: <https://lenta.ru/articles/2007/02/12/munich/> (дата звернення: 10.10.2017).
4. Мюнхенская речь Владимира Путина. URL: http://ruxpert.ru/%D0%9C%D1%8E%D0%BD%D1%85%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D1%87%D1%8C_%D0%92%D0%BB%D0%B0%D

- 0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0_%D0%9F%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 15.10.2017).
5. Арбатов А. Точка возврата. URL: http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/tochkavozvrata/?sphrase_id=95327 (дата звернення: 26.12.2017).
 6. Его Фултон: к десятилетию Мюнхенской речи Владимира Путина. URL: http://ruxpert.ru/%D0%9C%D1%8E%D0%BD%D1%85%D0%B5%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D1%80%D0%B5%D1%87%D1%8C_%D0%92%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B0_%D0%9F%D1%83%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 14.05.2017).
 7. Яковлев А. Смысл и назначение воинственности. *Россия в глобальной политике*: журнал. 2015. № 6. С. 119–134.
 8. Барабанов М. Испытание «нового облика». Украинский конфликт и военная реформа в России. URL: <http://www.globalaffairs.ru/number/Ispytanie-novogo-oblika-17097> (дата звернення: 14.05.2017).
 9. Купер Д. Военное лицо «Воинственной России». URL: <http://www.globalaffairs.ru/number/Voennoe-litsoVoinstvennoi-Rossii-17830> (дата звернення: 14.01.2018).
 10. Список стран по военным расходам / Википедия. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD_%D0%BF%D0%BE_%D0%B2%D0%B%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%BC_%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%85%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BC (дата звернення: 11.08.2017).
 11. Концептуальные взгляды на деятельность Вооруженных Сил Российской Федерации в информационном пространстве. URL: <http://ens.mil.ru/science/publications/more.htm?id=10845074@cmsArticle> (дата звернення: 05.01.2018).
 12. Черненко Е. Холодная война. URL: <http://www.globalaffairs.ru/number/Kholodnaya-voina-20-15874> (дата звернення: 14.05.2017).
 13. Лакер У. Путинизм. Россия и её будущее с Западом. URL: <http://www.lander.odessa.ua/doc/laker-putinizm-rossiyai-ee-budushchee-s-zapadom.pdf> (дата звернення: 04.12.2017).
 14. Bratersky M. Transformation of Russia's Foreign Policy. URL: <http://eng.globalaffairs.ru/number/Transformation-ofRussias-Foreign-Policy-16706> (дата звернення: 23.10.2017).
 15. Канев С.. Смотрящие от президента. URL: <https://newtimes.ru/stati/temyi/02436cd5b5fbf254ceb4c06379300ab7smotryashue-ot-prezidenta.html> (дата звернення: 14.05.2017).
 16. Пирамида путинской власти: кто на самом деле управляет Россией? URL: <http://ru.delfi.lt/opinions/comments/piramida-putinskoj-vlasti-kto-na-samom-dele-upravlyaet-rossiej.d?id=65408240> (дата звернення: 13.06.2017).
 17. Мовчан А. Коротко о главном: российская экономика в XXI веке. URL: <http://inosmi.ru/economic/20170104/238482276.html> (дата звернення: 13.07.2017).
 18. Рижук О. Інформаційна політика Росії щодо України як підготовка до відкритої агресії у гібридній війні. *Освіта регіону*. 2017. № 1 (46). С. 12–17.
 19. Леонтьева Л. С. Пропганда як інформаційно-психологічний складник політичних процесів: монографія. Київ–Львів, 2004. 298 с.
 20. Гусаров В. Российская «softpower» в новом этапе информационной кампании. URL: <http://sprotuv.info/ru/news/kyev/rossiyskaya-soft-power-v-novom-etape-informacionnoy-kampanii-analitika> (дата звернення: 14.05.2017).
 21. Жиров Г. Анексія Криму: причини та наслідки. *Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 45. С. 68–72.